

Dirk van der Werf, een negentiende-eeuws crimineel jongetje uit Bennebroek

DOOR ANNABELLA MEDDENS-VAN BORSELEN

In het Noord-Hollands Archief te Haarlem is een interessante serie dossiers bewaard over Nederlandse criminele jongens in de tweede helft van de negentiende eeuw. Deze jongens waren wegens diefstal of bedelen opgepakt en voor de rechtbank gedaagd. Ze waren nog erg jong, tussen de zeven en vijftien jaar. De gemiddelde leeftijd van de opgepakte jongens was twaalf jaar.

Wat moesten de rechters met deze jongens doen? In de gevangenis zetten tussen volwassen criminelen? Door slechte sociaal-economische omstandigheden hadden ze weinig toekomstperspectief. Veel jongens konden niet of nauwelijks lezen en schrijven. Ze gingen niet naar school. Ze kwamen uit arme gezinnen en werden soms uit bedelen gestuurd of waren van huis weggelopen. Ze pikten vruchten en andere etenswaren of hout voor de open haard. De rechters oordeelden dat zij allen te jong waren om te beseffen wat zij hadden gedaan.

Dirk van der Werf

In 1857 werd voor dit soort jongens in Alkmaar een Huis van Verbetering en Opvoeding opgericht. Dirk van der Werf, een elfjarig jongetje uit Bennebroek, werd in 1862

door de Haarlemse rechter naar Alkmaar gestuurd om daar te worden opgevoed tot zijn zestiende verjaardag. Hij werd vrijgesproken van zijn diefstal om dat hij 'zonder oordeel des onderscheids gehandeld had'. In het extractvonnis staat vermeld dat Dirk had opgegeven dat hij tien jaar oud was. Aan de hand van zijn geboortebewijs kun je opmaken dat hij al elf jaar was. Waarschijnlijk wist Dirk niet hoe oud hij precies was omdat verjaardagen vermoedelijk niet werden gevierd.

Wat had Dirk uitgespookt? Wat waren zijn familie-omstandigheden?

Dirk had 250 aardappelen gestolen die drie dagen tevoren door de eigenaar in de grond waren gepoot. Dirk verklaarde de aardappelen gestolen te hebben omdat hij nooit aardappelen kreeg en dat hij meende 'daaraan zulk een kwaad niet

Uitg. J. P. Nauta, Velsen, [Holland].

Bennebroek. In 't dorp. N. 373.

Schoollaan richting Bennebroekerlaan (foto NHA)

153

PRO JUSTITIA.

Ten dienste der
strafgevangenen.

(Model B.)

Extract-vonnis.

Arrondissements-Regtbank te Haarlem

(a) *Dij vonnis van de Arrondissements-Regtbank te Haarlem van den 16^{en} Mei 1862. is Dirk*

(b) *vander Werf, oud 10 jaren, Zoon der beroep, geboren en wonende te Bennebroek. mij gesproken van de aanklacht van misdrijf dat hij is daarbij gelast dat hij in een verbeterhuis zal worden gebracht ten einde aldaar opgevoed en in heet den is gehandeld te worden tot dat hij zijn 16^{en} jaar zal hebben bereikt.*

Voor Extract afgegeven aan den Heer Officier bij de Arrondissements-Regtbank alhier.

Haarlem, den *16^{en} Mei 1862*

DE GRIFPIER,
[Handwritten Signature]

Gezien voor uitvoering,
DE OFFICIER VOORNOEMD,
[Handwritten Signature]

Behoort bij de circulaire van den Minister van Justitie, van den 21 Maart 1862, n° 190, te afdeling.

Het vonnis, 1862

te doen'. De Bennebroekse veldwachter Jan Dirks van Dussen verklaarde dat Dirk van der Werf door zijn vader verwaarloosd werd. Zijn moeder, Catharina de Graaf, was in 1858 in Bennebroek gestorven. Zij was een brave, onberispelijke vrouw en was voor de veroordeelde jongen veel te vroeg gestorven. Zijn vader die eveneens Dirk heette, was kort na het overlijden van zijn vrouw wegens misbruik van sterke drank uit de dienst van Willink van het Huis te Bennebroek ontslagen. Daarna was de vader als arbeider op de boerderij van baron van Verschuier in de Haarlemmermeer werkzaam en ging het iets beter met hem. Het gezin Van

der Werf bestond uit zes kinderen, waarvan Dirk het derde kind was. Zijn twee jongste broertjes stierven in 1857 en 1860, respectievelijk vier maanden en zes jaar oud. De jonge Dirk vond men een zeer brutaal kind met een eigenzinnig karakter waaraan te merken was dat zijn opvoeding geheel verwaarloosd was. Dirk werd in 1862 samen met 39 andere 'criminele' jongens uit heel Nederland naar het opvoedingsgesticht te Alkmaar gestuurd.

Heropvoeding te Alkmaar

In Alkmaar werd een oude gevangenis aan de Gasthuisstraat verbouwd voor de heropvoeding van jongens. Op de begane grond waren de werkplaatsen voor de schoenmakerij en de timmermansopleiding, de eetzaal, gymnastiekzaal, schoollokaal, bewaarderskamer, regentenkamer en keuken. Op de eerste etage bevonden zich de kleermakerij, de slaapzalen, strafcellen en ziekenkamer. Naast het hoofdgebouw was de woning voor de directeur en onderdirecteur.

In 1857 kwamen de eerste 40 jeugdige criminelen aan uit de Rotterdamse gevangenis. Ze gingen per trekschuit naar Alkmaar. Het waren verwaarloosde jongens die ook lichamelijk van alles tekort waren gekomen. De jongens kregen in het gesticht een vast programma voorgezet. Er was drie uur gewoon onderwijs per

dag, zoals lezen, schrijven, rekenen, geschiedenis, aardrijkskunde, zang en tekenen. Daarnaast kregen ze ook elke dag zes uur vakonderwijs zodat zij zich na vrijlating in eigen onderhoud konden voorzien. De jongens mochten kiezen of ze wilden leren voor timmerman, kleermaker, schoenmaker of houtdraaijer (houtbewerker). Alle lessen werden in het gesticht gegeven. Dirk van der Werf kreeg een timmermansopleiding. Het gesticht had een eigen bibliotheek en een binnenplein waar de kinderen twee uur in de buitenlucht konden vertoeven. Iedere jongen kreeg bij zijn intrede in het gesticht een complete set nieuwe kleren uitgereikt.

11^e HOOFDSTUK.**Kleeding- en liggingstukken en verdere benodigdheden.****Art. 49.**

Ieder jongeling ontvangt bij zijne intrede in het gesticht de volgende goederen:

- 3 linnen hemden.
- 2 baaijen borstrokken.
- 3 katoenen onderbroeken.
- 3 paar wollen sokken.
- 1 marengo lakensche broek en buis met metalen knopen, en voor de zieken een kapotjas van *blauw* karsaai.
- 2 grof linnen werkbrokken en buizen.
- 2 katoenen halsdoeken.
- 2 blauwe katoenen slaapmutsen.
- 1 paar schoenen.
- 1 paar klompen.
- 1 lederen pet en 1 *blauw* lakensche dito.
- 2 zakdoeken.
- 2 linnen handdoeken.
- 1 *fijne* en grove kam.
- 1 kleerschuijer.
- 1 schoenschuijer en blikken doosje voor schoensmeer.
- 1 kleerklopper.
- 1 knoopschaar.
- 1 blikken waschbak.
- 1 etensblik.
- 1 ijzeren lepel en vork.
- 1 blikken drinkbeker.

De ligging bestaat uit:

Uit de kledinglijsten van de jongens blijkt dat hun kledingstukken bij binnenkomst zo goed als versleten waren. De oude kleding werd naar de ouders gestuurd. Ook kregen de jongens elke dag op vaste tijdstippen hun eten. Eens in de drie maanden, op zondagmiddag, mocht bezoek van familieleden worden ontvangen en eens in de twee maanden mocht een brief naar huis worden gestuurd.

Vervroegde vrijlating

Voor sommige jongens vroegen ouders gratie aan. Ze wilden dat de jongens vroeger vrij gelaten zouden worden om terug naar huis te komen. Enkele vaders vroegen dit omdat zij zelf niet voor hun gezin met talrijke kinderen konden zorgen en in armoede leefden. Meestal werden zulke verzoeken afgewezen omdat de kans dat de jongens weer zouden terugvallen in hun vroegere armoedige omstandigheden zeer groot was en omdat hun opleiding nog niet voltooid was. Ouders vroegen soms ook om vervroegde vrijlating van hun zoon omdat die ernstig ziek was. Zo wilde de vader van Willem Admiraal in oktober 1868 dat zijn zoon thuis kwam, omdat het kind een ongeneeslijke

ziekte had gekregen. De directeur oordeelde dat deze zieke jongen in het gesticht met z'n goede medische verzorging, beter af was. Willem Admiraal stierf achttien jaar oud te Nieuwerkerk (Zeeland). Ook de moeder van Pieter Doorn diende in juni 1863 een verzoek tot gratie in. Haar zoon zou ziek zijn van heimwee en ze wilde dat hij naar huis gestuurd werd. Pieter stierf dat jaar, veertien jaar oud, in het gesticht. Zijn broertje Jan, die eveneens in het tehuis zat, stierf daar in 1867. Hij was toen zestien jaar oud.

Dirk van der Werf op vrije voeten

Op 29 augustus 1866 mocht Dirk van der Werf het gesticht verlaten en terugkeren naar zijn geboorteplaats Bennebroek. Hij was zestien jaar, kon lezen, rekenen en schrijven en had een vak geleerd. Hij ging niet bij zijn vader wonen maar bij oom Daniel Verschoor en tante Cornelia de Graaf (een zusster van zijn overleden moeder). Deze woonden aan de Binnenweg te Bennebroek. Dirk vond werk als boerenknecht. Twee dagen voor zijn 20ste verjaardag op 26 augustus 1869 overleed hij.

Waarom zou Dirk van der Werf overleden zijn? Het is niet meer precies te zeggen. Uit het provinciaal verslag over het jaar 1866 blijkt dat er in Bennebroek dat jaar totaal tien mensen zijn overleden. Drie inwoners aan tyfus, twee inwoners aan kinkhoest, twee aan de tering (tbc), twee inwoners aan een chronische ziekte van de ademhaling en vier aan een acute ziekte van de ademhaling (longontsteking?). Dirk van der Werf moet dus aan een van deze ziekten zijn overleden.

12^e HOOFDSTUK.**Voeding.****Art. 55.**

De voeding wordt geregeld als volgt:

Des morgens en des avonds half rogge- en tarwebrood, met boter, benevens half melk en water.

Des namiddags warme spijzen, bestaande uit aardappelen en groenten of meelkost, en driemaal per week vleeschsoep.

De spijzen voor de zieken worden naar de behoefte geregeld, in overleg met den Geneesheer.

Art. 56.

De uit te deelen hoeveelheden benevens de toebereiding der spijzen, worden bij eenen staat geregeld.

Art. 57.

De levering en bereiding der voedingsmiddelen geschiedt bij aanneming per hoofd daags, volgens deswege te maken bepalingen.

Zicht op Binnenweg en Reek (foto NHA)

Hoe liep het af met de andere 'criminele' jongens?

In 1871 deed het gesticht te Alkmaar een onderzoek naar jongens die sinds 1857 in het Verbeterhuis verbleven. Van de 40 jongens die in 1862 veroordeeld waren tot het verblijf van enkele jaren in Alkmaar, waren er in 1872 inmiddels elf overleden. Thomas Conneman stierf 22 jaar oud, toen hij aan boord van een fregatschip uit de grote mast viel. Over vier jongens was in 1872 geen verdere informatie bekend. Van deze vier jongens heb ik informatie gevonden via internet via genlias.nl en de digitale stamboom. Deze vier jongens die niet in de statistiek verwerkt waren, zijn: Arie van der Marel, opgepakt wegens het stelen van een snee brood en een portemonnee met geld en wegens bedelen. Hij verliet in mei 1871 het gesticht te Alkmaar en overleed 24 september 1871 op 20-jarige leeftijd in zijn woonplaats Loosduinen. Gerrit van Driel werd opgepakt wegens

bedelen. Hij kwam 23 september 1871 vrij, trouwde in 1879 en 1886 (weduwnaar) en overleed op 78-jarige leeftijd te Numansdorp.

Johannes Hendricus Diepenbroek (Jan) kwam wegens diefstallen uit r.-k. kerken, samen met zijn broertje, in het gesticht. Bleef tot zijn twintigste jaar in het gesticht te Alkmaar (tot mei 1871), trouwde in Renkum in 1882, was timmerman, overleed te Arnhem 5-11-1931, 80 jaar oud; Hendricus Johannes Diepenbroek bleef tot zijn 20ste jaar (maart 1874) in het gesticht, werd militair, trouwde in 1886 te Arnhem, datum overlijden onbekend. Zijn vrouw overleed in 1929 en was toen weduwe. Vermoedelijk is hij tussen 1904 en 1908 overleden. Bij het huwelijk van een kind 1904 staat hij nog met beroep vermeld, bij het huwelijk van een kind in 1908 staat hij niet meer met beroep vermeld.

Kansarme jongeren

Na vrijlating bleven de problemen met sommige jongeren voortduren.

In 1869 diende de burgemeester van Maarssen een klacht in bij de officier van justitie over Arnoldus Gerard Benne. Benne was zes jaar in het gesticht te Alkmaar geweest en kon nog steeds niet goed schrijven. De burgemeester vond ook dat Arnold Benne het vak van kleermaker niet goed beheerste. De jongen klaagde dat hij in het gesticht vaak stokslagen had gekregen. De directeur van het opvoedingsgesticht schreef in zijn antwoord aan de officier van justitie op 2 juni 1869, dat Arnold Benne een moeilijke jongen was die 190 keer gestraft moest worden volgens zijn slechte gedrag. Hij was leugenachtig, lui en brutaal. Stokslagen werden in het gesticht niet uitgedeeld. Stokslagen zouden meer verbitteren dan verbeteren. Volgens de directeur was Arnoldus Benne wel een redelijk goede kleermaker. Hij had zelfstandig zondagskleding voor een jongen in het Verbeterhuis te Alkmaar gemaakt. Voorts schreef de directeur dat hij op dat moment 107 leerlingen had, waarvan er 55 zeer goed konden lezen en schrijven en 44 vrij goed. Acht leerlingen konden niet lezen en schrijven, onder wie twee idioten. Voor de 167 leerlingen was er slechts één onderwijzer.

Arnoldus Benne was een uitzondering. Hij overleed in 1870 op negentienjarige leeftijd te Maarseveen. Met de meeste jongens ging het overigens wel goed. Ze hadden bijna allemaal werk en konden in hun levensonderhoud voorzien. Hongerlijden, bedelen of het stelen van voedsel was voor de meeste jongens verleden tijd. Ook voor Dirk van der Werf uit Bennebroek gold dat zijn positie van kansarme jongere na het verlaten van het gesticht een stuk verbeterd was. Het is triest dat hij, evenals een tiental andere jongens uit het tehuis, na vrijlating zo kort geleefd heeft. ♦

Bronnen en literatuur:

Chris Leonards, *Het Huis van Verbetering en Opvoeding in Alkmaar (1857-1884)* in: *Criminaliteit in de negentiende eeuw* (1989).

Geraadpleegde archieven in het Noord-Hollands archief Haarlem:

Gevangenisarchieven Alkmaar inv.nrs 423 (statistiek betreffende de ontslagen opvoedingen), 428 (dossiers), 429 (dossiers), 377 (reglement) 421 (gratieverzoeken) 383 (toespraak regent in 1882 bij 25 jarig bestaan) 367

(ingekomen brieven met klacht uit 1869 over Arnoldus G. Benne)

Archief rechtbank Haarlem inv.nr 317 (vonnis 126) inv.nr. 66 (proces-verbaal 126)

Registers Burgerlijke stand Bennebroek

Bevolkingsregister Bennebroek (gemeentearchief Bennebroek inv 518)

Provinciaal bestuursarchief 1851-1943, inv.nr. 146 (provinciaal verslag over 1862)

www.genlias.nl

www.gemeentearchief.denhaag.nl (virtuele studiezaal)

Gelukkig kwamen ook veel jongens weer op het rechte pad.
(foto archief HVHB)